

Δρ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΣΟΥΛΗΣ

**ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ. ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ**

Ιωάννινα 1996

Δρ. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΣΟΥΛΗΣ

**ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ. ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ**

Οι σύγχρονες αντιλήψεις για ίσα δικαιώματα , ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες και ίση μεταχείριση όλων των πολιτών σε μια ευνομούμενη και εκσυγχρονιστική πολιτεία έφεραν στο προσκήνιο το αίτημα για την κοινωνική ένταξη των προσώπων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, ενώ ταυτόχρονα έγινε ο όρος «ένταξη» (integration) το άλλοθι μιας κοινωνίας προκαταλήψεων και ρατσισμού. Η έλλειψη του μέτρου έχει οδηγήσει στην κατάχρηση αυτού του όρου και σ' ένα σημασιολογικό πληθωρισμό. Η ένταξη δεν μπορεί να κατανοηθεί σαν την «ενσωμάτωση» προσώπων με ειδικές ανάγκες σε μια κοινωνία μη αναπήρων αλλά σαν την ένταξη όλων σε μια κουλτούρα αλληλεγγύης του ενός μαζί με τον άλλον. Γι' αυτό , βάση της ένταξης είναι η αρχή της διαφορετικότητας όλων των ανθρώπων. Σε σχέση με αυτό το αξίωμα θα αναλυθούν οι αιτίες αποκλεισμού και άρνησης, οι στόχοι για την κοινωνία και τα άτομα, καθώς επίσης οι συνέπειες για τη σχολική εκπαίδευση , τη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνία. Κεντρικό σημείο των αναφορών αποτελούν , από τη μια πλευρά, σκέψεις πάνω σε βασικές ανθρώπινες ανάγκες, οι οποίες συνιστούν την κοινή βάση του “ ο ένας μαζί με τον άλλον”, από την άλλη η αναγωγή στις ευκαιρίες, οι οποίες δημιουργούνται στην αντιπαράθεση των ιδιομορφιών των ατόμων και στην προσπάθεια να μάθουν «ο ένας από τον άλλον» και «ο ένας με τον άλλον».

Επιθυμώ να στηρίξω τη θεμελίωση του θέματος αυτού με τις παρακάτω θέσεις:

«Ο ένας με τον άλλον» σημαίνει πάντα «ο ένας μαζί με τον άλλον»

Κουλτούρα αλληλεγγύης σημαίνει “ο ένας με τον άλλον” μέσα σ' ένα κοινωνικοπολιτικό σύνολο. Ο όρος «με έναν άλλον» προσδιορίζει κάτι το αυτονόητο: αναφέρεται στην κοινότητα, στο «μαζί με άλλους». Κάθε άτο-

μο είναι αυθεντικό στη μοναδικότητά του και έτσι πρέπει να παραμείνει. Επίσης ο καθένας είναι διαφορετικός από τον άλλο. Δεν μπορούμε να τον γνωρίσουμε εντελώς, αλλά μπορούμε να σεβαστούμε την αξιοπρέπειά του. Μπορούμε να τον συναντήσουμε και να εντυπωσιαστούμε από τη ματιά του, να μας προκαλέσει, να δημιουργήσουμε μαζί, να γιορτάσουμε μαζί, να παίξουμε, να μαλώσουμε, να συμφιλιωθούμε, να πονέσουμε και να χαρούμε μαζί και πολλά άλλα.

Μπορούμε επίσης να τον αγνοήσουμε, να τον ξεχωρίσουμε ή να θέλουμε να τον “ενσωματώσουμε”, με την έννοια, ότι αυτός θα πρέπει να προσαρμοστεί σε μας, στη ζωή μας, στις ιδέες μας και στις δήθεν φυσιολογικές λειτουργίες μας. Γι’ αυτό το πράγμα ο καθένας είναι έτοιμος να προσφέρει κάποια κίνητρα και κάποια κοινωνική βοήθεια. Αυτό όμως θα σημαίνει ότι επιδιώκουμε ο άλλος ή οι άλλοι να γίνουν όπως κι εμείς! Τότε όμως δε θα ήταν πια «ο ένας μαζί με τον άλλον». Αυτό δεν είναι ηθικό για τον άλλον, αλλά είναι κατάπτωση της δικής μου ζωής, γιατί έτσι του παίρνω το «μαζί με τον άλλον», την ομαδικότητα, την οποία όλοι μας θεωρούμε πολύ σημαντική για τη ζωή μας.

Ένας ακόμη χειρότερος τρόπος από τους ήδη αναφερόμενους είναι να συμπεριφέρεται κάποιος αυθαίρετα απέναντι στον άλλο. Αυτή η συμπεριφορά, το να αμφισβητεί κανείς το Είναι του άλλου, την αξία της ζωής και κατ’ επέκταση το δικαίωμα στη ζωή, είναι εχθρική προς τη ζωή και απάνθρωπη. Δε θα μπορούσε κανείς να φανταστεί ότι ο προβληματισμός που είχε αναπτυχθεί για τη γενετική, την τεχνική της αναπαραγωγής, την ανθρωπογενετική, την διακοπή της κύησης κτλ. πριν από χρόνια, θα επέστρεφε δριμύτερος και θα γινόταν φλάμπουρο ά-λογων προτάσεων για ευθανασία και «ευγονική».

Όλοι οι άνθρωποι στις προσωπικές τους διαφορές είναι ίσοι ως προς την αξιοπρέπεια και το δικαίωμα για μια ισότιμη ζωή.

Οι συνάνθρωποί μας που χαρακτηρίζονται σαν «άτομα με ειδικές ανάγκες» είναι άνθρωποι, όπως και όλοι οι άλλοι. Έχουν ανάγκη από βοήθεια, συντροφικότητα και από μια αβίαστη κοινωνία, όπως όλοι μας. Έχουν την ίδια - αδύνατο να χαθεί - αξιοπρέπεια και το δικαίωμα για ισότιμη ζωή. Σαν άνθρωποι είναι συν- άνθρωποι και έχουν ανάγκη από ισότιμη συμμετοχή σε όλους τους τομείς της κοινωνίας μας. Πρέπει να «κάνουν» ικανό τον εαυτό τους γι’ αυτή τη ζωή και να αξιώνουν την αναγκαία βοήθεια γι’ αυτό.

Άτομα με «ειδικές ανάγκες» είναι δυνατό να γεννηθούν ή να γίνουν στη

διάρκεια της ζωής τους. Έτσι έχουμε συνηθίσει να τα αποκαλούμε, εξ' αιτίας κάποιων σωματικών, αισθητηριακών, ψυχικών ή διανοητικών επιπτώσεων, οι οποίες υπάρχουν εκ γενετής ή προέκυψαν αργότερα από ένα ατύχημα, μια αρρώστια ή άλλες αιτίες. Κατά συνέπεια η ζωή τους γίνεται πιο περιορισμένη και γι' αυτό έχουν ανάγκη από βοήθεια. Δικαιολογούν όμως αυτές οι ιδιαίτερες συνθήκες τον προσδιορισμό «ανάπηρος»;

Καθημερινά γίνεται φανερό, ότι η ανθρώπινη ζωή μας είναι και μπορεί να γίνει «ανάπηρη» μέσω φυσιολογικών λειτουργιών της κοινωνίας μας, αφού δεν είναι προετοιμασμένη για τους επονομαζόμενους «ανάπηρους», οι οποίοι δεν μπορούν ή δεν θέλουν να αντεπεξέλθουν στις χορηγούμενες προσωπικές ή ουδέτερες βοήθειες, επειδή οι υπόλοιποι δεν δέχονται τους συνανθρώπους τους «με ειδικές ανάγκες» και τους παραπέμπουν σε ξεχωριστά ιδρύματα. Κάποιος μπορεί επίσης να γίνει «ανάπηρος», όταν τα άλλα άτομα έχουν αντίθετα αισθήματα και αρνούνται το «ο ένας με τον άλλον», όταν δεν είναι προετοιμασμένα για μια τέτοια επικοινωνία κτλ. Οι ανάγκες για βοήθεια στα πρόσωπα που παρουσιάζουν «αναπηρίες» δεν κατανοούνται πάντα κατά τον ίδιο τρόπο και αντικειμενικά. Αυτές αντικατοπτρίζονται στις ξεχωριστές καταστάσεις της κατοικίας, του φαγητού, της συγκοινωνίας, της μάθησης και του σχολείου, της δουλειάς και του ελεύθερου χρόνου. Και θα μπορούσαν να λείπουν μέσω τροποποιήσεων και επιπρόσθετων ή αντικαταστημένων βοηθητικών υπηρεσιών. Οι «αναπηρίες» λοιπόν είναι δυναμικά κοινωνικές. Μια κοινωνία του «ο ένας με τον άλλον» δε θα πρέπει να «δυσανασχετεί» πια, γιατί αυτή πραγματοποιεί το «μαζί με ανθρώπους», οι οποίοι είναι διαφορετικοί και έχουν τα ίδια δικαιώματα για μια ισότιμη ατομική ζωή, καθώς και για κοινωνική συμμετοχή. Πώς μπορεί κανείς να φτάσει εκεί; Στο ερώτημα αυτό οφείλει η κοινωνία να απαντήσει με την κοινωνική ένταξη.

Κοινωνική ένταξη είναι η κατασκευή και διατήρηση μιας «εντελώς φυσιολογικής» κοινωνίας. Αυτή απαιτεί, ότι σε όλους τους ανθρώπους θα προσφέρονται ίσες δυνατότητες ζωής και θα μπορούν να προετοιμάζονται γι' αυτήν. «Φυσιολογική» είναι μια κοινωνία, όταν είναι ζωντανή, όταν ασκείται δικαιοσύνη και υπάρχει αλληλεγγύη, με αυτήν την έννοια, όταν είναι μια ειρηνική κοινωνία.

Ορισμός της ένταξης

Το σημασιολογικό φάσμα του όρου ένταξη εμπεριέχεται σ' αυτό του διεθνώς χρησιμοποιούμενου όρου integration. Η λέξη integration προέρχεται από το "integer", το οποίο στα λατινικά σημαίνει «άθιχτος», «ανέγγι-

χτος», «άρτιος», «ακέραιος» και κατά συνέπεια «ολόκληρος». Έτσι, λοιπόν, το ουσιαστικό «ένταξη» θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε σαν επανακατασκευή ενός συνόλου. Με την κοινωνική ένταξη, δηλαδή, δεν εννοούμε κάτι καινούριο, ιδιαίτερο, αλλά μόνο την επανακατασκευή ενός συνόλου, μιας εντελώς φυσιολογικής κοινωνίας. Εκεί, όπου ομάδες ανθρώπων υποδιαιρούνται ή υφίστανται αδικίες, το σύνολο δεν είναι εξασφαλισμένο. Ένα κοινωνικό σύνολο της μορφής αυτής εμπεριέχει μειονεκτικότητας για όλους τους πολίτες, είτε το γνωρίζουν και το αισθάνονται είτε όχι.

Σκοπός της ενσωμάτωσης: ισότιμη ζωή.

Η συχνά εφαρμοσμένη περιγραφή του στόχου «κοινή ζωή και μάθηση» δεν εξηγεί τίποτα για το πώς πρέπει και μπορεί να μάθει κάποιος κάτι· σ' αυτό θα πρέπει να παραπέμπει η λέξη «ισότιμη ζωή». Δεν εννοείται ως «ομοιογενής» και δεν τονίζει τις κοινωνικές σχέσεις ή την επαγγελματική αποκατάσταση. Με ενδιαφέρει μια ατομικά ειδική, προσωπική, ιδιωτική ζωή στην κοινωνία μας, με κοινωνική συμμετοχή, χωρίς να γίνονται διακρίσεις. Κανείς δε ζει σε συνεχή επαφή με όλους τους άλλους. Οι κοινωνικές σχέσεις διαφοροποιούνται και διαβαθμίζονται σε ποιότητα και ένταση.

Από αυτό προκύπτει ότι:

Ο καθένας χρειάζεται τον προσωπικό χώρο ζωής, διαμόρφωσης και ξεκούρασής του. Ο καθένας θα πρέπει να μπορεί να είναι ικανός να κάνει μια όσο το δυνατό αυτοδύναμη ζωή, προσφεύγοντας σε ατομικά αναγκαίες, προσωπικές και γενικές βοηθητικές υπηρεσίες. Ο διεθνής όρος για την ισότιμη ζωή είναι «independent living» (ανεξάρτητη ζωή)! Ο καθένας θα έπρεπε επομένως να διατηρεί ένα χώρο ζωής και να μπορεί να αναπτύσσει μια συγκεκριμένη προοπτική ζωής. Αυτό βέβαια δεν πρέπει να σημαίνει: ολοκληρωτική διαπαιδαγώγηση, προσωπική απομόνωση ή αυτονομία. Γι' αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι:

Ο καθένας, και όχι μόνο το άτομο με ειδικές ανάγκες, χρειάζεται λίγο ή πολύ προσωπικές ή γενικές βοήθειες. Έχει ανάγκη από μια λειτουργική κοινωνία και από ένα ανέπαφο (φυσικό) περιβάλλον όχι μόνο σαν χώρο ζωής, αλλά και σαν χώρο παροχής ευκαιριών για συνυπεύθυνη συμμετοχή και διαμόρφωση αυτού του χώρου ζωής. Αυτές οι ανάγκες και οι «δεήσεις» αρωγής δεν πρέπει να είναι σημαντικά χαρακτηριστικά διαφοροποίησης ανάμεσα σε συνανθρώπους με ειδικές ανάγκες και σε αυτούς, που κρίνονται ως «φυσιολογικοί», ακόμη κι αν ο αριθμός των προσώπων με ειδικές

ανάγκες είναι σημαντικός.

Εναντίον της προσωπικής απομόνωσης συγκατατίθεται και το γεγονός ότι ο κάθε άνθρωπος χρειάζεται έμπιστα πρόσωπα. Αυτό βέβαια προϋποθέτει αναπτυγμένες δυνατότητες στο γάμο και στην οικογένεια ή σχέσεις «όμοιες με αυτές του γάμου», ακόμη και προσωπική εξωτερική βοήθεια. Συμβάλλει επίσης και η κατοίκηση σε οικείους χώρους με τον απαιτούμενο ειδικό εξοπλισμό και τις προσωπικές υπηρεσίες βοήθειας. Απαραίτητη προϋπόθεση ακόμη είναι και η οικονομική βασική ασφάλεια σαν δικαίωμα και όχι σαν κοινωνική βοήθεια.

Σ' αυτό προστίθεται και το γεγονός ότι καθένας χρειάζεται ευκαιρίες για ουσιαστικές φιλίες. Οι φίλοι δεν πρέπει να κατοικούν στο ίδιο μέρος. Αντίθετα στον τόπο κατοικίας θα πρέπει να δημιουργούνται προϋποθέσεις καλής γειτονίας. Αυτό προϋποθέτει τη συμμετοχή στις δραστηριότητες της περιοχής.

Τα παραπάνω σκιαγραφούν τους τομείς των ισότιμων δυνατοτήτων, στη ζώνη της προσωπικής σφαίρας. Δηλαδή δυνατότητες για κοινωνικά αναγνωρισμένες δραστηριότητες, ακόμη και για συνανθρώπους με βαριά πολλαπλή αναπηρία, οι οποίες διευρύνουν τις μέχρι τώρα επαγγελματικές δυνατότητες. Ακόμη ο όποιος επαγγελματικός σχεδιασμός για τα άτομα με ειδικές ανάγκες οφείλει να προσανατολίζεται στο να μην αδικούνται αυτά τα άτομα από την άποψη της δραστηριότητας, της ανταμοιβής και της κοινωνικής εξασφάλισης.

Σ' αυτό πρέπει να προστεθούν δυνατότητες συμμετοχής σε όλους τους τομείς της κοινωνίας πολιτική, πολιτισμός, συγκοινωνία, οικονομία, ελεύθερος χρόνος κτλ. χωρίς αυτοί να «στιγματίζονται», χωρίς να γίνεται διαχωρισμός στη συμμετοχή. Η συμμετοχική δέσμευση θα πρέπει να ανοίγει δυνατότητες για ενεργό δράση και προσωπική συντροφικότητα.

Ένταξη. Δικαίωμα όλων των ανθρώπων

Η ένταξη με την έννοια της δυνατότητας και της εξασφάλισης μιας ισότιμης προσωπικής ζωής με συνυπεύθυνη κοινωνική συμμετοχή, είναι δικαίωμα όλων των ανθρώπων και δεν ισχύει μόνο για άτομα με ειδικές ανάγκες αλλά ισχύει ανεξάρτητα από αυτό και για τους μη «ανάπηρους». Από αυτά προκύπτει η κοινή ζωή και η μάθηση. Έτσι είναι αδιάφορο αν αυτές οι διαδικασίες συμβούν σε γενικά ή ειδικά σχολεία. Άλλωστε δεν επαρκούν οι επιλεκτικές «τάξεις ένταξης», γιατί σε αυτές συμμετέχει μόνο ένα μέρος των μαθητών.

Είναι επιτακτικό το αίτημα για κοινή ζωή και μάθηση και από τη σκο-

πιά της οικογένειας προσώπων με ειδικές ανάγκες , γιατί γονείς και αδέρφια είναι πολύ επιβαρυνόμενοι με τη φροντίδα αυτών των προσώπων. Αναφέρω επιγραμματικά τις ιδιαίτερες επιβαρύνσεις μέσω:

- της φροντίδας και της διατροφής
- της πρόσθετης αντικειμενικής και οικονομικής δαπάνης
- της συχνής απομόνωσης και του στιγματισμού
- της αυτοαμφισβήτησης, των αισθημάτων ενοχής, κτλ.

Η συντροφικότητα μέσα στο σχολικό χώρο και οι συγκεκριμένες δυνατότητες για ισότιμη ζωή του οικογενειακού μέλους με ειδικές ανάγκες όχι μόνο μπορούν να επιδράσουν «ανακουφιστικά», αλλά και να συμβάλλουν στο ξεπέραςμα των ιδιαιτεροτήτων τους.

Όποιος θέλει , μπορεί να προσφέρει ισότιμες δυνατότητες ζωής στους συνανθρώπους με ειδικές ανάγκες , δεν μπορεί όμως να το κάνει μέσω μεμονωμένων διαδικασιών προαγωγής και λειτουργιών, αλλά μόνο με το να συμπαρασύρει τους ανθρώπους, που εμείς μέχρι τώρα βλέπουμε και χαρακτηρίζουμε σαν φυσιολογικά άτομα. Δεν κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί ότι ο διαχωρισμός των προσώπων με ειδικές ανάγκες μπορεί να σημαίνει και μια πτώχευση για όλους ακόμη και για τα «φυσιολογικά» άτομα.

Τομείς μιας ειρηνικής διαπαιδαγώγησης σε μια φιλική κοινωνία

Το παιδαγωγικό έργο των σημερινών σχολείων μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ειρηνική διαπαιδαγώγηση (Begemann 1988). Το σχολείο μας καθιστά όλους ικανούς για την προσωπική και κοινωνική ζωή μας στον σημερινό και μελλοντικό κόσμο. Αντί για τυπικούς στόχους, όπως η ενηλικίωση, η χειραφέτηση και η αυτοδιάθεση , το σχολείο προσανατολίζεται σ' έναν ειρηνικό κόσμο με περισσότερη δικαιοσύνη, αλληλεγγύη και διατήρηση του ζωτικού χώρου. Εδώ ανήκει η δυνατότητα του να ζεις σε πολυποικίλες σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος, ότι η ειρήνη σε μία κοινότητα ή κοινωνία αρχίζει όταν ο καθένας μπορεί να ζήσει ειρηνικά και να είναι ικανοποιημένος με τον εαυτό του, να έχει αυτοπεποίθηση και επίγνωση της ακεραιότητάς του, να μπορεί να ταυτίζεται με τον εαυτό του και με την ομάδα του. Αυτό βρίσκεται σε σχέση αλληλεξάρτησης με όλα αυτά, που ακολουθούν.

Η ειρήνη βιώνεται στις κοινωνικές σχέσεις και στην κοινότητα από όλους. Εκεί , θα πρέπει να τονιστεί, ότι ο καθένας γίνεται αποδεκτός στην ιδιαιτερότητά του και μπορεί να παίρνει μέρος παντού, χωρίς να επικρατούν οι άλλοι ή χωρίς να είναι ανάγκη να προσαρμόζεται. Τα άτομα οφεί-

λουν να μάθουν να συναναστρέφονται και να «αναπτύσσουν συντροφικότητα» με τους άλλους, οι οποίοι είναι διαφορετικοί ή επιλέγουν να μείνουν διαφορετικοί. Πρέπει να μάθουν να διαμορφώνουν ενεργά μια κοινότητα, να αντέχουν ή να αποφασίζουν συγκρούσεις χωρίς να καταστρέφουν την κοινότητα. Θα πρέπει να μπορούν να διαμορφώνουν μία «Εμείς- συνείδηση».

Ένας άλλος τομέας ειρηνικής διαμόρφωσης είναι οι κοινωνικοθεσμικοί όροι. Θα πρέπει να σχεδιαστούν, να δοκιμαστούν, να αλλαχτούν, να επαληθευτούν διατάξεις και κανόνες, οι οποίοι κάνουν εφικτή την ισότιμη ύπαρξη όλων, είναι δίκαιοι και κάνουν δυνατή την ισότιμη συμμετοχή και συνυπευθυνότητα, αλλά και προβλέπουν την κατά καιρούς αποχώρηση. Αλληλεγγύη και ανοχή θα πρέπει να βιώνονται, να μαθαίνονται και να εξασκούνται. Σχετίζονται με πολιτικά μοντέλα, τρόπους συμπεριφοράς, πράξεις, νόρμες, διατάξεις, οι οποίες κάνουν δυνατή την ειρήνη σε μια κοινωνία, που μπορεί κανείς να τη χαρακτηρίσει σαν πολυ-πολιτισμική και στην οποία υπάρχουν ομαδικά ενδιαφέροντα, που μπορούν να πραγματοποιηθούν για το καλό όλων.

Θα πρέπει να «παραχωρούνται» στα άτομα γνώσεις και σύνεση, να γίνονται εφικτές στάσεις και τρόποι συμπεριφοράς, οι οποίοι επιδιώκουν, δοκιμάζουν και πραγματοποιούν μια παγκόσμια τάξη ειρήνης. Πρέπει να δημιουργηθούν θεσμοί, οι οποίοι συνδέουν σε ολική εξάρτηση, τα τοπικά και κρατικά συμφέροντα.

Στα άτομα θα πρέπει να «καλλιεργούνται» αντιλήψεις, να αναδεικνύονται και να βιώνονται τρόποι ζωής, να πραγματώνονται νόρμες και συμπεριφορές που να απαιτούν και να καθιερώνουν εργασιακούς, οικονομικούς και εμπορικούς θεσμούς, σχέσεις επικοινωνίας και ελεύθερου χρόνου (εδώ συμπεριλαμβάνεται και ο αθλητισμός), θεσμούς, που δε θα θέτουν σε κίνδυνο τη διατήρηση του ζωτικού χώρου και θα μεριμνούν για τα ζώα και τα φυτά, τη γη, το νερό και την ατμόσφαιρα.

Τα άτομα θα πρέπει να εισάγονται στην ιστορική τους προοπτική και στην δημιουργική τους ευθύνη έτσι, ώστε να μπορούν να πραγματεύονται κριτικά και δημιουργικά, όχι να παραιτούνται, αλλά να συμμετέχουν με αυτοπεποίθηση.

Ο σημερινός κίνδυνος για την ειρήνη είναι βασικά ένα πρόβλημα αυτοκατανόησης και κατανόησης του κόσμου από τον άνθρωπο της δυτικής κουλτούρας, έτσι όπως παρουσιάστηκε μέσω της θεωρίας, της επιστήμης, της σχολικής εκπαίδευσης και της θρησκείας και πήρε μορφή στους τρόπους ζωής. Για αυτό θα πρέπει να γίνει δυνατή η δημιουργία μιας κοσμοθεωρίας, η οποία να αντιστοιχεί σε όλους τους τομείς και τις διαστάσεις

της ειρήνης κι επίσης να δημιουργηθεί μια παγκόσμια συμφωνία πάνω σε βασικές αρχές.

Παιδαγωγικές συνέπειες: το σχολείο κάνει δυνατή στον καθένα χωριστά την αυτοδιαπαιδαγώγηση μέσω της υπεύθυνης συμμετοχής και μπορεί έτσι να ξεπεράσει το διαχωρισμό ανάμεσα στο μάθημα και στην διαπαιδαγώγηση, στην μόρφωση και στην ηθική και να προκαλέσει υπεύθυνη δράση σε μια ζωτική ή εργασιακή κοινότητα, όπου ο καθένας μπορεί να εξασκείται σε αυτή κι αντιστοίχως να εισάγεται σε συνυπεύθυνες κοινότητες.

Το να είσαι αλληλέγγυος σημαίνει να είσαι υπεύθυνος για το σύνολο

Αλληλεγγύη (Solidaritaet): αυτή η λέξη, η οποία το 19ο αι. ξαπλώθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο σαν καρπός της γαλλικής επανάστασης και των κοινωνικών κινημάτων κατανοείται ως «να συμφωνεί ο ένας με τον άλλον», «να φροντίζει ο ένας τον άλλον», «στενά συνδεδεμένος». Αυτή η κατ' αρχήν νομική λέξη - «αμοιβαία υπέρ αλλήλων εγγύησις» (Δημητράκος 1956) - μετέπειτα πολιτικό σύνθημα, σημαίνει «την αναγνώριση της ύπαρξης αμοιβαίων υποχρεώσεων και δικαιωμάτων» και τελικά δέχεται τη σημασία όπως στο λατινικό όρο «in solidum (deberi)», «να είσαι υπεύθυνος για το σύνολο».

Κουλτούρα αλληλεγγύης είναι μια ειρηνική κοινωνία, στην οποία οι άνθρωποι ζουν ο ένας για τον άλλον και ο ένας μαζί με τον άλλον.

Κουλτούρα: όταν χρησιμοποιώ αυτή τη λέξη, δεν εννοώ καμία ελιτίστικη, αποκλεισμένη από διάφορους τομείς ή πρόσωπα κουλτούρα, αλλά το συνολικό από ανθρώπους διαμορφωμένο και βιωμένο κόσμο ή την πραγματικότητα με τις μορφές ζωής, τις στάσεις ζωής, τις κοσμοθεωρητικές- θρησκευτικές ερμηνείες και παραστάσεις. Η ανθρώπινη ζωή δεν πρέπει να βιώνεται αιτιοκρατικά εξ' αιτίας γενετικών χαρακτηρισμάτων και λειτουργιών, αλλά πρέπει να διαμορφώνεται, να φροντίζεται κοινά, συνηθισμένα και αυτονόητα, και να μεταβάλλεται, να καλυτερεύει, εκεί όπου δεν αρέσει, εκεί που είναι καταπιεσμένη, άδικη ή εμποδίζει το «ζειν». Επομένως, κουλτούρα αλληλεγγύης σημαίνει το «μαζί με τον άλλο» μέσα σε μια κοινωνικοπολιτική ολότητα.

Ο «χωρίς ειδικές ανάγκες» άνθρωπος πρέπει να βιώνει εμπειρίες από το συνάνθρωπο «με ειδικές ανάγκες» και να μπορεί να μαθαίνει απ' αυτόν.

Η προ-συμμετοχή: ανθρώπινα και θεσμικά τάσσεται κανείς υπέρ των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Παραδείγματα είναι τα ειδικά σχολεία, οι ει-

δικές τάξεις, οι τάξεις ένταξης, παιδαγωγικά ιδρύματα των «συλλόγων και σωματείων για άτομα με ειδικές ανάγκες», της «κρατικής πρόνοιας», της «εκκλησίας», της «ιδιωτικής πρωτοβουλίας» κτλ.. Όλα τα παραπάνω έχουν διατελέσει σημαντικό έργο και αυτό δε θα πρέπει να εκλείψει. Μόνο που θα πρέπει να τεθεί η ερώτηση, εάν αυτά αρκούν και τι θα πρέπει να αλλάξει και να συμπληρωθεί στο μέλλον!

Το σχέδιο αυτοπροσδιορισμού: Πρόσωπα με ειδικές ανάγκες παίρνουν τα ίδια πρωτοβουλίες. Δε λένε μόνο, πως φαντάζονται τη ζωή τους, αλλά και πως αμύνονται από την «προ-συμμετοχή», γιατί μέσα σε αυτή αισθάνονται σαν αντικείμενα, για τα οποία αποφασίζουν οι άλλοι, που αναγνωρίζονται ως επαγγελματίες και αρμόδιοι και ως επί το πλείστον εργάζονται υπηρεσιακά. Θέτουν αιτήματα και απαιτούν τα δικαιώματα όχι μόνο για ίσες ευκαιρίες ζωής, αλλά και σύμφωνες προς τις δικές τους ισότιμες δυνατότητες ζωής με κοινή συμμετοχή.

Όσο αναγκαίος είναι ο αυτοπροσδιορισμός των ατόμων με ειδικές ανάγκες, όσο αναγκαία είναι η διόρθωση των απόψεων της «προ-συμμετοχής», τόσο λίγο παρουσιάζει αυτό το πρόγραμμα μελλοντικά κάποια ικανοποιητική «λύση» για όλους, γιατί κι' αυτή κινδυνεύει να απομονώσει και κατά συνέπεια να στιγματίσει.

Το «ο ένας μαζί με τον άλλον»: ανθρώπινη ζωή, όπως έχει αναφερθεί δεν είναι η ζωή μιας απομονωμένης μονάδας. Ο καθένας χρειάζεται συνανθρώπους, κοινότητα και μια σωστή κοινωνία. Όταν όμως ο σκοπός είναι το «ο ένας με τον άλλον» και η συμμετοχή, τότε επείγει να πληροφορήσουμε τα χαρακτηριζόμενα ως «φυσιολογικά» πρόσωπα για τις δυνατότητες και τα προβλήματα, τα οποία προκύπτουν για την κοινωνία μας, εάν αυτή θελήσει να δημιουργήσει ισότιμες δυνατότητες ζωής για όλους. Θα πρέπει να μπορούν όμως να δημιουργούν και εμπειρίες ο ένας με τον άλλον με όλες τις δυσκολίες και τις χαρές που έπονται, έτσι που ο καθένας να είναι σε θέση να κερδίσει πολλές δυνατότητες για τη ζωή. Μόνο έτσι μπορούν να ξεπεραστούν αντιλήψεις και προκαταλήψεις, να δοκιμαστούν καινούριοι τρόποι ζωής.

Οι εμπειρίες και δοκιμές «του ενός μαζί με τον άλλον», από πρόσωπα με ή χωρίς ευδιάκριτες, δεδομένες ή κρυφές ιδιαιτερότητες ή από πρόσωπα που χρειάζονται βοήθεια, αποτελούν παραδείγματα για τις δυνατότητες και τις δυσκολίες της κοινωνίας μας να βιώσει τη διαδικασία ένταξης των διάφορων μειονοτήτων. Εδώ θεωρείται αυτονόητο, ότι θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τα πρόσωπα με δυσλειτουργίες των αισθητηρίων οργάνων ή με σωματικές «αναπηρίες» κτλ.

Γι' αυτό θα πρέπει να απαιτηθεί ότι:

- σε μια δημιουργική και πολυ-πολιτισμική κοινωνία πρέπει εξ' αρχής να επιδιώκεται και να είναι δυνατό στα σχολεία, να ερχόμαστε σε επαφή με πρόσωπα, που φαίνονται και ζούνε διαφορετικά από ότι ζούμε και κατανοούμε τους εαυτούς μας, τα οποία (πρέπει ή θέλουν να) ζουν διαφορετικά από ότι εμείς, τα οποία χρειάζονται άλλη μορφή βοήθειας από αυτή που συνειδητά ή ασυνείδητα τους προσφέρεται, με τα οποία θα πρέπει κάποιος να επικοινωνεί και να ενεργεί διαφορετικά από ότι έχει «συνηθίσει».

- ισότιμες δυνατότητες στη ζωή για συνανθρώπους με ειδικές ανάγκες είναι πραγματοποιήσιμες, όταν τα «φυσιολογικά» πρόσωπα μαθαίνουν νέους τρόπους συμπεριφοράς κι έχουν θετικές αντιλήψεις, όταν «ανοίγουν» τα διάφορα εκπαιδευτικά, κοινωνικά ιδρύματα για τη συμμετοχή όλων ξεπερνώντας το, μέχρι τώρα, ισχύον μέτρο του «φυσιολογικού». Γι' αυτό όλοι θα πρέπει από μικροί ήδη να μαθαίνουν να ζουν ο ένας με τον άλλον βιώνοντας κοινές εμπειρίες. Θα πρέπει λοιπόν να ανοίξουν όλα τα ειδικά ιδρύματα γι' αυτή την εμπειρία του «ο ένας μαζί με τον άλλον» και να ξεπεραστεί ο διαχωρισμός.

Για να γίνει σαφές τι θα πρέπει να μάθει κάποιος εκ νέου για το ανθρώπινο πρόσωπο του εαυτού του, χρειάζεται να θυμηθούμε αντιλήψεις, οι οποίες επικεντρώθηκαν στην «αναγκαστική στείρωση», στην εξόντωση της λεγόμενης «ανάξιας ζωής» και στα ιατρικά πειράματα σε ανθρώπους που υιοθετήθηκαν στα χρόνια του χιτλερικού, φασιστικού εθνικοσοσιαλισμού. Δυστυχώς όμως και σήμερα, άρρωστοι και «ανάπηροι» θεωρούνται συχνά όχι σαν άνθρωποι σύντροφοι, αλλά σαν αντικείμενα για έρευνα, θεραπευτική αγωγή, φροντίδα και περίθαλψη. Κατανοούνται μονόπλευρα εξ' αιτίας της ανάγκης τους για βοήθεια και παραγνωρίζεται όλη τους η ανθρώπινη υπόσταση. Πολύ εύκολα στο κοινωνικό γίγνεσθαι «αξιολογούνται» σαν αποδιάθροση για την κοινωνία κι έτσι οδηγούνται στην απομόνωση. Ο άνθρωπος οφείλει όμως να κατανοείται σαν ανεξάρτητος, λογικός και ικανός για την αυτοπραγμάτωσή του. Οι όποιοι περιορισμοί αυτοδιάθεσης, περιορισμοί νοητικών ικανοτήτων και ανάγκες για βοήθεια δε θα πρέπει να αλλοιώνουν την εικόνα του ανθρώπινου είναι. Το στερεότυπο της επιτυχημένης ζωής εντοπίζεται στην τύχη, στην υγεία, στην επίδοση και στον καταναλωτισμό. Γι' αυτό εκτοπίζεται από την επίδοση και τον καταναλωτισμό η αρρώστια, ο πόνος, οι δοκιμασίες και η αναπηρία. Λανθασμένη κατανόηση της έννοιας «συμπόνια» οδηγεί στο να δικαιολογείται ως λύτρωση η θανάτωση των πασχόντων συνανθρώπων μας.

Όλοι οι άνθρωποι χρειάζονται αυτοπεποίθηση και την εμπιστοσύνη του κόσμου. Μπορούμε επίσης να αναφέρουμε ότι χρειάζονται ενθάρρυνση για τη ζωή καθώς και μια προοπτική ζωής. Αυτά κερδίζονται από τις εμπει-

ρίες στην καθημερινή ζωή με τον συνάνθρωπο, με τη συμμετοχή στην κοινή ζωή.

Όλοι θα πρέπει να μπορούν να μάθουν το « ο ένας μαζί με τον άλλον» στο σχολείο.

Όταν αναφερόμαστε στο σχολείο και στους σχολικούς σκοπούς συνήθως εννοούμε το μάθημα, τη διδακτική, μια αστική αντίληψη της μάθησης, διδακτικά προγράμματα, απολυτήρια και κατ' επέκταση την παροχή μιας γενικής μόρφωσης. Πιο απλά, την εκμάθηση της γνώσης, την απόκτηση ικανοτήτων.

Αυτό όμως είναι μόνο ένα μέρος από εκείνα, που μαθαίνει και πρέπει να μάθει κάποιος στο σχολείο, αν και αυτό το κομμάτι - και σχεδόν μόνο αυτό - σχετίζεται με το γεγονός, ότι στις χώρες της Δύσης διαχωρίζεται το μάθημα από την αγωγή και τελικά καταγράφεται έλλειμμα στην ανάπτυξη προγραμμάτων αγωγής (με την ευρύτερη έννοια του όρου) στο σχολείο. Η προσφορά μιας γνωστικά ηθικής διαπαιδαγώγησης, δεν επαρκεί να καλύψει αυτό το έλλειμμα. Στο σχολείο αποκτά κάποιος -και είναι ίσως σημαντικότερο απ' ότι η γνώση και η ετοιμότητα- τρόπους συμπεριφοράς, αντιλήψεις κτλ., οι οποίες σηματοδοτούν τη ζωή. Ο M. Langeveld στο «Σχολείο, δρόμος του παιδιού» (1963), παρουσιάζει τι πρέπει κανείς να μάθει στο σχολείο - σαν τον κατ' εξοχή θεσμό κοινωνικοποίησης - για να προσαρμοστεί στη βιομηχανική κουλτούρα μας: τη ζωή και τη μάθηση της έννοιας του χρόνου, για την ώρα και για τα ραντεβού, τη «νοητικότητα» σαν ανθρώπινη μορφή κουλτούρας, την οριοθέτηση του προβλήματος, την ένταξη σε οργανωμένες ομάδες χωρίς να υπάρχουν προϋποθέσεις συγγένειας ή φιλίας κτλ.

Δεν μαθαίνει επίσης κάποιος να δέχεται - χωρίς ερώτηση - τους δασκάλους σαν γνώστες και να ακολουθεί την επιλογή τους, τη μέθοδό τους, την κρίση τους άσχετα από το αν έχουν δίκιο ή όχι; Είναι αυτό καλλιέργεια “του να είσαι υποτελής” ή μάθηση δημοκρατικής ευθύνης; Ή μήπως προετοιμασία για τον εργασιακό χώρο;

Ο Bendele (1984) υποστηρίζει πως το σχολείο διαπαιδαγωγεί «σεμνοπρεπείς» και «ετοιμοπόλεμους» πολίτες. Ο Muench (1984) αποδεικνύει με πολλά αδιάσειστα στοιχεία ότι στη διαπαιδαγώγηση ανήκουν «μικροαστικές αρετές», η τάξη, η επιμέλεια, η οικονομία, η καθαρότητα. Σ' αυτά προστίθεται η διαπαιδαγώγηση της υπακοής, αλλά και η ανάληψη συγκεκριμένων ρόλων ανάλογα με το φύλο. Τι μαθαίνει κατά τα άλλα κανείς -πέρα από τη διδακτέα ύλη- το ξέρει ο καθένας μας από την πείρα του: να προ-

σποείται ότι παρακολουθεί με προσοχή τον δάσκαλο, ζαβολιές, ανοχή ή εξάσκηση ομαδικής πίεσης, ανταγωνιστική συμπεριφορά και ζήλια, νοοτροπία επιδόσεων και ανόδου, δύναμη επικράτησης και στρατηγική υποταγής, υποκρισία, προσαρμογή, κριτική, πρωτοβουλίες, αλλά και φόβος και ό,τι μπορεί να παραθέσει κάποιος με την επικεφαλίδα «μυστική διδακτική ύλη» (Beck 1974). Θα πρέπει να δει όμως κανείς, «ότι η κρυφή διδακτική ύλη, δεν είναι καθόλου κρυφή, αλλά -από την καθιέρωση του σχολείου ως υποχρεωτικού για όλους- είναι αστική αρχή διαπαιδαγώγησης, αληθινή διδακτέα ύλη και φοβερή εμπειρία» (Beck 1974, 90).

Εάν αυτό είναι έτσι, γιατί δεν μαθαίνουμε τότε να ζούμε με ανθρώπους, που είναι διαφορετικοί; Γιατί δεν αποτελεί δεσμευτικό πρόγραμμα για όλους, για τα «φυσιολογικά» πρόσωπα και για εκείνα «με ειδικές ανάγκες», η αμοιβαία συναναστροφή, το να μαθαίνει ο ένας μαζί με τον άλλο και απέναντι στον άλλο, το να μαθαίνουν να ζουν σε μια κοινωνία αλληλεγγύης; Τότε θα γινόταν πραγματικότητα το γεγονός ότι στο σχολείο μαθαίνουμε ποιος ζει μαζί μας, πώς είναι ή πώς μπορεί να έρθει κανείς σε επαφή με το διαφορετικό συμμαθητή του, να επικοινωνήσει, να μπορέσει να μιλήσει, τι μπορεί να κάνει ο ένας με τον άλλον, πώς μπορεί να παίξει, να διασκεδάσει, να δουλέψει.

Οι εμπειρίες με πρόσωπα που παρουσιάζουν «βαριά αναπηρία» διευρύνουν τις δυνατότητες ζωής

Κατά την επαφή μου με συνανθρώπους που παρουσιάζουν «βαριά αναπηρία», οι οποίοι δεν μπορούν να μιλήσουν προφορικά, έμαθα πόσο μονόπλευρα τοποθετημένος ήμουν μέχρι σήμερα, όσον αφορά τον προφορικό λόγο και πόσες άλλες πολλές δυνατότητες επικοινωνίας και κατανόησης του ενός με τον άλλον υπάρχουν. Αυτό δεν το παρατήρησα μόνο στα άτομα με «ειδικές ανάγκες», αλλά το βίωσα και στον εαυτό μου. Έτσι μου «ανοίχτηκαν» καινούργιες δυνατότητες. Στην επαφή μου με τους άλλους «φιλοδωρήθηκα» πλούσια, έζησα ουσιώδεις πλευρές του Είναι, οι οποίες παραμελούνται στη δυτική μας κουλτούρα. Έτσι το «ο ένας μαζί με τον άλλον» δεν ευαισθητοποιεί μόνο τον εαυτό μας και τους άλλους. Μπορεί σε εμάς - τους λογικά, γλωσσικά επικοινωνούντες ανθρώπους - να προσφέρει καθολικές, σωματικές, μη λεκτικές μορφές ζωής και μ' αυτό να «εγκαινιάσει» μια πλήρη συμβίωση με τους άλλους ανθρώπους. (Soulis 1996)

Με αυτό θα ήταν δυνατή μια διαλογική συντροφικότητα. Υπεροψία και αποστασιοποίηση απέναντι στους συνανθρώπους με «ειδικές ανάγκες» δε θα ήταν τότε «αυτονόητες» αντιδράσεις των «ανήξερων». Η σχέση υποκει-

μένου - αντικειμένου, σχέση ειδικού παιδαγωγού - ατόμου με «ειδικές ανάγκες» θα έπαιρνε άλλη μορφή. Προαγωγή και μέτρα θεραπείας θα έχαναν το χαρακτήρα του ετεροκαθορισμού, γιατί δεν θα ήταν πια τόσο ουσιαστικά και απαραίτητα. Η αναγκαία προσωπική βοήθεια θα επιτευχθεί στη συμβίωση του ενός με τον άλλον. Μαζί μ' αυτά πληροφορείται κανείς, ότι υπάρχουν πολλές γλωσσικές μορφές εκτός από την προφορική. Και μαθαίνουμε, όταν συζούμε με ευαισθησία, κάτι από την πραγματικότητα του συνανθρώπου με «ειδικές ανάγκες», από τις εμπειρίες του, τις επιθυμίες του, τα σχέδιά του.

Μόνο όταν κάποιος τους γνωρίζει μπορεί να θεωρήσει παράλογο, ότι αμφισβητείται το πλήρες «ανθρώπινον», ότι είναι πρόσωπα ή υποτιμώνται. Αυτές τις διευρυνόμενες μέσω της συναναστροφής δυνατότητες με τους «διαφορετικούς» συνανθρώπους μας, δε θα έπρεπε κανείς να αποκρύψει από κανέναν. Αντίθετα θα έπρεπε να είναι - και μπορεί να είναι - άσκηση κοινής μάθησης στο σχολείο.

Ο διάλογος ως προϋπόθεση της κουλτούρας αλληλεγγύης

Η αναγνώριση του διαλόγου ως το κύριο μέσο κατανόησης του ανθρώπου απασχολεί ιδιαίτερα τη φιλοσοφία. Κύριοι εκπρόσωποι της θεώρησης αυτής είναι οι Soeren, Kierkegaard, Max Scheler, Martin Heidegger, Karl Jaspers, Romano Guardini, Gabriel Marcel, Emmanuel Levinas και ο πιο γνωστός ανάμεσα τους ο Martin Buber.

Θα περιοριστώ σε μια περιληπτική περιγραφή της θεώρησης του διαλόγου, σαν «επικαιρότητα» της ανθρώπινης ύπαρξης (Scheler), σαν διαλογική σχέση (Buber), σαν σεβασμό της διαφορετικότητας του άλλου (Levinas).

1. Για τον Buber το να είσαι πρόσωπο σημαίνει ότι θέτεις τον εαυτό σου στη «διάθεση» της φύσης, του συνανθρώπου, του θεού.

2. Να είσαι άνθρωπος, σημαίνει να είσαι συνάνθρωπος. Αυτό το «συν» απεικονίζεται ως συνάντηση, συμμετοχή, μετάδοση: «ο άνθρωπος βιώνει το Εγώ μέσω του Εσύ! Ο άνθρωπος θα γίνει αληθινή ύπαρξη μέσω της συμμετοχής του στην πραγματικότητα του άλλου.»(Buber). Το «ανθρώπινον» θα ερμηνευόταν λανθασμένα, εάν ο άνθρωπος κατανοούνταν σαν απομονωμένο άτομο, σαν μονάδα, η οποία αναζητεί την ουσία στον και για τον εαυτό του και σαν μεμονωμένο άτομο που επιδιώκει την αυτοπραγμάτωσή του, την τύχη του.

3. Το διαλογικό Είναι του ανθρώπου είναι συνάντηση, είναι αντίληψη -κάθε στιγμή-ότι είσαι μαζί με τον άλλο, είναι συνεχής «πιστοποίηση» της

ύπαρξης του προσώπου (Scheler). Το ανθρώπινο Είναι θα διαστρεβλωνόταν, εάν το αντικειμενικοποιούσε κανείς και εάν το έβλεπε σαν αντικειμενικοποιημένο στόχο-σκοπό, όπως είναι η απόκτηση κάποιων χαρακτηριστικών, που «καθρεπτίζουν» μια απομονωμένη προσωπικότητα.

4. Το να μπορείς να είσαι μαζί με τους άλλους απαιτεί δυνάμεις, ικανότητα κτλ. Στη διαδικασία να «είσαι μαζί με τους άλλους» όλες αυτές οι δυνάμεις προκαλούνται, ασκούνται, αποδεικνύονται. Σχετίζονται με συγκεκριμένες καταστάσεις και απαιτήσεις της ζωής. Γι' αυτό μια «τυπική» εξάσκηση δεν μπορεί να εξασφαλίσει αυτή την ικανότητα ζωής και ένας «αφηρημένος» σκοπός για ανάπτυξη θετικών κινήτρων και ικανότητα εκπαίδευσης δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη συγκεκριμένη συμμετοχή και τις προοπτικές ζωής.

5. Η θεώρηση του διαλεγόμενου ανθρώπου οφείλει να μην παραβλέπει ότι υπάρχουν και πρέπει να υπάρχουν φάσεις στη ζωή, κατά τις οποίες δεν βιώνεται η «συν-ύπαρξη», γνωρίζεται η απομόνωση, ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται σαν αντικείμενο. Στη «συν-ύπαρξη» δεν πρέπει να αίρεται η αυτοδιάθεση του ατόμου.

6. Τα όρια του «να είσαι μαζί με τον άλλο» εντοπίζονται στη διαφορετικότητα - μοναδικότητα του κάθε ανθρώπου. Κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει τον άλλον, όπως ο ίδιος γνωρίζει τον εαυτό του! Μπορεί όμως να τον σέβεται όπως σέβεται το δικό του Είναι! Η αρχή της αυτοτέλειας και της «α-καταληπτότητας» δεν παραβιάζονται στο διαλογικό «συνυπάρχειν». Είναι αρχές που διέπουν, ουσιαδώς, το «ανθρώπινον» και αυτό οφείλει να το θυμάται η («ειδική») Παιδαγωγική, όπως επίσης και οι άλλες επιστήμες. (Wimmer 1988).

7. Η αξία του διαλόγου κατά τη κατανόηση του προσώπου θα υποτιμώταν, εάν κάποιος τον περιόριζε μόνο στις ανθρώπινες σχέσεις και δεν τον επέκτεινε και στη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο, όπως έκανε ο Martin Buber. Έτσι αυτός «βλέπει» την αλληλεπίδραση ανάμεσα στον άνθρωπο και στο συνάνθρωπο, και μεταξύ ανθρώπου και κόσμου σαν μια διαλογική σχέση, την οποία αναγνωρίζει ως βάση της ηθικής. Η διαλογική σχέση ανάγεται -κατά τον Buber- στην πρωταρχική σχέση μεταξύ του δημιουργού και του δημιουργήματός του. Η δημιουργία είναι τελικά ο «προφερόμενος λόγος» του Θεού και συγχρόνως ένας «λόγος», που απευθύνεται στον άνθρωπο. Έτσι ο άνθρωπος μπορεί να επικοινωνήσει με το Θεό και το κάνει με το να «συναντά» υπεύθυνα τον συνάνθρωπό του και τον κόσμο. Βασικός προσδιορισμός του ανθρώπου είναι η συνάντηση: «Το ζειν είναι συνάντηση και η συνάντηση είναι συμμετοχή και μετάδοση.» (Buber 1979,15,20). Αν ο άνθρωπος δε θέλει να «παραχαράξει» ή να «προ-

δώσει» την ύπαρξή του, οφείλει να επιβεβαιώνει αυτόν τον βασικό προσδιορισμό του, με το να εκπληρώνει κάθε στιγμή το «ο ένας για τον άλλον». Στο σημείο αυτό, φαίνεται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η παρατήρηση του Schmeichel: «Πολλοί άνθρωποι βρίσκουν επιβεβαιωμένη την ισχύ της διαλογικής αρχής στις εμπειρίες της ζωής τους, έτσι είναι έτοιμοι, να ταχθούν υπέρ του ανθρωπολογικού τρόπου κατανόησης του Buber και των ηθικών συνεπειών του, χωρίς όμως να θεωρούν αναγκαίο να αποδεχθούν και τις θεολογικές θέσεις του.» (1989,201)

Παιδαγωγικές συνέπειες

Η αγωγή που επιδιώκει να δημιουργήσει τον (συν-)υπεύθυνο άνθρωπο, πρέπει να κατανοηθεί ως αυτο-αγωγή, ως επιλογή του ανθρώπου για τη ζωή του, ως πρόκληση για συμμετοχή σε μια κοινότητα ζωής και εργασίας. Τότε μόνο οι διάφορες «απαιτήσεις» της ζωής προσκαλούν για «πραγματική» παιδαγωγική παρέμβαση του συνανθρώπου ή των άλλων δεδομένων, προσκαλούν τον υπαρκτικά μεμονωμένο άνθρωπο και τον ωθούν στην κοινή πράξη και ζωή (Begemann 1984). Η διαδικασία αυτή αποκλείει ιεραρχικές-εξουσιαστικές παιδαγωγικές σχέσεις και «εγκαινιάζει» μια συντροφική διαλογική συνύπαρξη ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Συνάμα καθιστά δυνατή την κατανόηση της αμοιβαίας υπευθυνότητας του ενός για τον άλλον και για τα προσωπικά, κοινωνικά αιτήματα (όπως για παράδειγμα η διατήρηση των φυσικών συνθηκών του περιβάλλοντος). Αυτό φαίνεται δυνατό να πραγματοποιηθεί σ' ένα σχολείο ένταξης, στο διπλανό σχολείο της συνοικίας (Begemann 1991).

Σχολείο ένταξης: ένας τόπος, για να βιώσουμε την κουλτούρα αλληλεγγύης

Σκοπός του σχολείου ένταξης είναι να κάνει εφικτή στους μαθητές με «ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» μια καλύτερη επαφή με τους συνομήλικους της περιοχής τους, να καλλιεργήσει την αλληλοαποδοχή και τη συνεργασία. Θα πρέπει να είναι ένα σχολείο, στο οποίο να κατακτάται η μάθηση σε συνάρτηση με τις σχέσεις ζωής και τις εμπειρίες των μαθητών, διαμορφωμένο σαν μια κοινότητα ζωής και δουλειάς, όπου οι διάφορες μορφές ζωής να γίνονται συγχρόνως ευκαιρίες για μάθηση, υπεύθυνη ανάληψη έργων και υποχρεώσεων (εργασίας), κοινή διασκέδαση, παιχνίδια, συζητήσεις, έκφραση δικαιωμάτων, ευκαιρίες για σκέψη, δημιουργία και ψυχική ηρεμία..

Αυτό το σχολείο θα πρέπει να είναι ο χώρος «του ενός μαζί με τον άλ-

λον», στον οποίο θα βιώνονται εμπειρίες με όλους (το συμμαθητή και τον «ειδικό» συμμαθητή), τους συνομηλίκους αλλά και με μεγαλύτερους, έτσι, ώστε όλοι να γνωρίζουν, τους κατοίκους της γειτονιάς. Όχι μόνο οι μαθητές θα πρέπει να γνωρίζουν ποιες ιδιαιτερότητες και ανάγκες για βοήθεια έχουν οι συμμαθητές τους με «ειδικές ανάγκες», τι μπορούν και ποιες αντιλήψεις έχουν αυτοί για τη ζωή, πώς μπορεί κάποιος να ζει και να συναναστρέφεται μαζί τους, αλλά και να μαλώνει, να συμφιλιώνεται και να φεύγει, αλλά όλοι θα πρέπει να είναι σε θέση να βιώνουν εμπειρίες με τους μεγαλύτερους και τους μικρότερους γείτονες -ανεξάρτητα από τις όποιες ιδιαιτερότητές τους - με τα έργα τους, τις δυνατότητές τους και τα προβλήματά τους.

Όλοι θα πρέπει - με το να συμμετέχουν και να επιτρέπουν τη συμμετοχή των υπολοίπων- να μάθουν όλα εκείνα τα αναγκαία, για να έχουν μια κοινή ζωή, για να διατηρούν τη λειτουργική ικανότητα της κοινωνικής συνοχής, για να μάθουν τις δυσκολίες και τις συγκρούσεις που προκύπτουν από «το κοινό ζειν». Για να πραγματοποιηθεί αυτό, δεν αρκεί μόνο να είναι ανοιχτές οι πόρτες του σχολείου για τη «μετάβαση» σε εξωσχολικά προγράμματα και σ' άλλους τόπους μάθησης, αλλά και να είναι ανοιχτές για την είσοδο και των άλλων κατοίκων της περιοχής.

Η μάθηση «κινείται» σε προσωπικό επίπεδο, αλλά και σε συλλογικό - σε κοινά προγράμματα και σχεδιασμούς- όπου ο καθένας μόνος του ή με το συνεργάτη του αναλαμβάνει κάποιο κομμάτι, επεξεργάζεται ερωτήματα και θέτει προβληματισμούς, συνεισφέρει με την προσφορά του. Θα πρέπει όμως να προσφέρονται και ευκαιρίες, όπου οι μαθητές να μπορούν να «αποχωρούν» από το κοινό πρόγραμμα, να ακολουθούν προσωπικά ενδιαφέροντα ή και να εκτελούν ασκήσεις για την αυτοβελτίωσή τους (παράδειγματος χάρη να συνεχίζουν τα μαθήματα των μαθηματικών κτλ.).

Σε κάθε τάξη ένταξης θα πρέπει να ανήκουν δύο δάσκαλοι, οι οποίοι θα είναι οι αρμόδιοι και υπεύθυνοι για όλους τους τομείς της μάθησης και της ζωής και κατά κανόνα και για τις ιδιαίτερες ανάγκες βοήθειας εκείνων των μαθητών, τους οποίους μέχρι τώρα χαρακτηρίζαμε ως άτομα με «ειδικές ανάγκες». Αυτό απαιτεί οι δάσκαλοι της «γενικής αγωγής» που δεν είναι επαρκώς ειδικευμένοι στην «ειδική αγωγή», να συμμετέχουν σε μια ομάδα ειδικών παιδαγωγών, όπου θα συμβουλευούνται, θα ενημερώνονται και θα μετεκπαιδεύονται. Ανάλογα οι «ειδικοί» δάσκαλοι οφείλουν να επιμορφώνονται ώστε να ανταποκρίνονται πλήρως στις απαιτήσεις μιας παιδαγωγικής- διδακτικής αρμοδιότητας σε όλους τους τομείς μάθησης και εμπειριών.

Ο («ειδικός») Παιδαγωγός θα γίνει ο «συνοδός» στη μάθηση και στη

ζωή, ο οποίος θα παρέχει «συν-ανθρώπινη» βοήθεια για τα προβλήματα της ζωής και («ειδική») παιδαγωγική βοήθεια για τα προβλήματα της μάθησης (εφόσον κάποιος θέλει και μπορεί αυτά τα δύο -ζωή και μάθηση να τα ξεχωρίσει). Αυτή η βοήθεια οφείλει να ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες του κάθε μαθητή. ανάλογα με το μαθητή μπορεί να αναφέρεται σε συγκεκριμένες πράξεις, καταστάσεις ή έργα, σε ψυχολογικές δυσκολίες, εμπειρίες και αντιλήψεις. Τέτοια βοήθεια μπορεί να προσφέρεται όχι μόνο από τους διορισμένους, επαγγελματίες (“ειδικούς”) Παιδαγωγούς, αλλά και από τους συμμαθητές ή τους άλλους κατοίκους της περιοχής. Επομένως, καλούνται όλοι να προσφέρουν: «συνοδεία» στη ζωή και στη μάθηση, πληροφόρηση, πρόνοια, παρηγοριά, ενθάρρυνση, παραινεση, συμπαράσταση, συντροφικότητα, διάλογο.

Έτσι το σχολείο της γειτονιάς θα μετατραπεί σ’ ένα σχολείο ένταξης, σ’ ένα τόπο κουλτούρας αλληλεγγύης, το οποίο σαν κοινότητα ζωής και εργασίας θα τίθεται σε πρώτη προτεραιότητα. Ξεκινώντας από το σχολείο θα υλοποιούνται υπεύθυνα σχεδιασμοί και προγράμματα για όλη την περιοχή. Το σχολείο με τους μαθητές του θα είναι συνυπεύθυνο, συνδιαμορφωτής για τα τεκταινόμενα της περιοχής. Σ’ αυτό το σχολείο, θα μπορούν να συμμετέχουν «αντιπροσωπευτικά» σύνολα σε κοινωνικές δραστηριότητες, στις οποίες έξω απ’ αυτό δεν υπήρχε άμεση πρόσβαση. Το σχολείο ένταξης θα είναι ένα σχολείο ανοιχτό στην κοινωνία.

Όσον αφορά την οργάνωση και τον εξοπλισμό, το σχολείο δε θα πρέπει να είναι τόσο μεγάλο αλλά να είναι χωρισμένο σε μικρά σύνολα για τους συμμετέχοντες. Επειδή δεν πρέπει να γίνεται διαχωρισμός κατά επίδοση ή τυπικές «αναπηρίες» - όπως συμβαίνει σ’ ένα σχολείο γενικής διδακτικής κατεύθυνσης με την επινόηση της ομοιογένειας των μαθητών - μπορεί σ’ αυτό το σχολείο να συνεργάζονται ομάδες μαθητών με διαφορετικές προϋποθέσεις μάθησης, δυσκολίες και ανάγκες για βοήθεια. Επειδή ο κάθε μαθητής διαβάξει με τον προσωπικό του τρόπο και επίσης ο καθένας φτάνει σε διαφορετικά αποτελέσματα τίθεται διαφορετικός στόχος μάθησης για κάθε τάξη ή ομάδα.

Ανάλογα με τις απαιτήσεις θα πρέπει να εξασφαλιστεί ο εξοπλισμός του σχολείου σε ανθρώπινο δυναμικό και σε αντικείμενα. Χρειάζεται να επισημάνουμε ότι οι δάσκαλοι μπορούν να ανταποκρίνονται σ’ όλους τους τομείς της ζωής και της μάθησης ξεπερνώντας τις μέχρι τώρα στενά προσδιορισμένες σχολικές αρμοδιότητές τους. Αυτό σημαίνει ότι η παραδοσιακή αρμοδιότητα τόσο της «γενικής» όσο και της «ειδικής» Παιδαγωγικής για τυπικές ομάδες μαθητών (παιδιά και παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες) πρέπει να τροποποιηθεί και να διευρυνθεί προς όφελος της βοή-

θειας στη μάθηση και στη ζωή ειδικά για κάθε άτομο ξεχωριστά.

Το σχολείο της ένταξης είναι εξ' αρχής ανοιχτό για όλους τους μαθητές της περιοχής. Προϋπόθεση όμως για να λειτουργεί σαν σχολείο για όλους, είναι να προβλεφθούν οι αρμοδιότητες των δασκάλων, ο εξοπλισμός και οι αντίστοιχες δυνατότητες μάθησης. Όμως το σημαντικότερο για να εξελιχθεί το σχολείο της γειτονιάς σε σχολείο ένταξης, δεν είναι η οργάνωση, αλλά η ειδικά ατομική και παρ' όλα αυτά κοινή μάθηση σε μια κοινότητα ζωής και εργασίας με την συνυπεύθυνη συμμετοχή στις σοβαρές υποθέσεις, στη σχολική ζωή, στα προγράμματα της περιοχής και το άνοιγμα στους πολίτες της περιοχής, οι οποίοι δεν είναι δάσκαλοι ή γονείς. Έτσι δε θα πρέπει κάποιος να περιμένει να αρχίσει αυτή τη «μετατροπή», όταν θα είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν όλα. Σημαντικά βήματα ακόμη και με τις σημερινές προϋποθέσεις είναι άμεσα δυνατά κάθε στιγμή, σε κάθε σχολείο, σε κάθε τάξη.

1. Το σχολείο ένταξης. Πρώτη προτεραιότητα

Το σχολείο σαν κοινότητα ζωής και εργασίας βρίσκεται σε αντίθεση με το σχολείο σαν «χώρο υποχρεωτικής μάθησης», στο οποίο κάποιος μαθαίνει αυτά που πρέπει να ξέρει «τάχα» για τη ζωή: γενική μόρφωση (γνώση)! Η σημαντική διαφορά εντοπίζεται στο ότι μαθητές και δάσκαλοι μαζί είναι πράγματι συνυπεύθυνοι για το σχολείο και για ό,τι συμβαίνει μέσα σ' αυτό, δηλαδή για ό,τι είναι αναγκαίο, ώστε «να εκπληρώνονται» οι λειτουργίες του: το «ο ένας μαζί με τον άλλον» και η σχολική ζωή, η διαμόρφωση, η καθαριότητα και η διατήρηση των τάξεων, διαδρόμων, των προαυλίων κτλ., η χρησιμοποίηση, η φροντίδα, και η φύλαξη των διάφορων μέσων, η προετοιμασία εορταστικών εκδηλώσεων κτλ.

Το σχολείο ένταξης προσφέρει σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης ζωής άμεσες εμπειρίες με το περιβάλλον, τα φυτά και τα ζώα. Διευκολύνει ακόμη να αποκτηθούν και εμπειρίες σε σχέση με το γενικότερο οικοσύστημα σε συνάρτηση με τις κλιματολογικές, πολιτιστικές, αισθητικές και οικονομικές συνθήκες. Δεν υπάρχει ούτε ένας τομέας της προσωπικής και κοινωνικής ύπαρξης, που να μην προσεγγίζεται -έστω και λίγο- από το σχολείο και που να μην μπορεί να αναπτυχθεί μέσα σ' αυτό. Έτσι μέσω του σχολείου δομείται η βάση για παραπέρα επεξεργασία και δημιουργία μιας κοινωνίας αλληλεγγύης.

2. Σχολικοί σχεδιασμοί για τη γειτονία

Με αυτόν τον τίτλο εννοούμε, ότι οι όποιοι σχεδιασμένοι από το scho-

λείο προγραμματισμοί, σχέδια, προτάσεις, δραστηριότητες, υπεύθυνες παρεμβάσεις θα πρέπει να «γίνονται» στη γειτονιά ή και στη γύρω περιοχή. Ο προσανατολισμός αυτός του σχολείου -«σχέδιο» και «προγράμματα» για τη γειτονιά- παραπέμπει στο σύγχρονο παιδαγωγικό αίτημα για Community Education. το ανοιχτό για την γύρω περιοχή σχολείο και τη «τοπική» Παιδαγωγική. Συνολτικά, μέσω τέτοιων σχεδιασμών, επιδιώκεται οι μαθητές με «ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» όχι μόνο να ενταχθούν κοινωνικά στον τόπο που ζουν και στην ευρύτερη περιοχή τους, αλλά και να εκλείψουν φαινόμενα στιγματισμού και απομόνωσης ή και να μην επιτραπεί να δημιουργηθούν τέτοιες καταστάσεις. να δομείται η σχολική μάθηση βασισμένη στις προσωπικές εμπειρίες, να είναι «προσπελάσιμες» οι δομές και οι λειτουργίες της περιοχής και όπου είναι αναγκαίο να αλλάχτούν.

Με τη συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι βρίσκουν οι μαθητές με «ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» την αναγνώριση και το σεβασμό. Ταυτόχρονα βιώνουν την εμπειρία, ότι μπορούν οι ίδιοι να προσφέρουν αλλά και να απαιτήσουν, να μεταβάλλουν την κοινωνική πραγματικότητα καθώς και ότι είναι ικανοί να συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες.

3. Το ανοιχτό σχολείο.

Αυτός ο όρος σηματοδοτεί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ότι μπορούν και πρέπει να λαμβάνουν μέρος στην σχολική ζωή όχι μόνο γονείς και κηδεμόνες των μαθητών, αλλά και συμπολίτες- κάτοικοι της περιοχής.

Με το ανοιχτό σχολείο προσδοκούμε την «ανοιχτή» μάθηση. «Ανοιχτή» μάθηση στις αλληλεξαρτήσεις της ζωής είναι η ενταξιακή μάθηση, που ενώνει τις διαφορετικές ηλικίες, σέβεται τις ιδιαιτερότητες, δημιουργεί κοινωνική συνοχή και προωθεί την κοινωνική αλληλεγγύη. Είναι μάθηση, που προσανατολισμένη στο «ο ένας μαζί με τον άλλο», και στρέφεται εναντίον του αποκλεισμού όλων εκείνων των συνανθρώπων μας, που με τον -όλο και πιο «πρώιμο»- παραγκωνισμό τους από την παραγωγική διαδικασία τίθενται στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Με τον ίδιο τρόπο εξαλείφονται διαπολιτιστικές προκαταλήψεις και προάγεται η αμοιβαία κατανόηση.

Η εννιαετής υποχρεωτική σχολική φοίτηση «χάνει» τη βαρύτητά της προς όφελος του «δια βίου», αναφερόμενου στην προσωπική κατάσταση, δικαιώματος μόρφωσης. Το σχολείο της γειτονιάς συνυπολογίζει στη σχολική ζωή τους γονείς και τους άλλους ενήλικους της γειτονιάς. Αυτοί χάνουν τον αρχικό φόβο τους για τον θεσμό σχολείο, αναλαμβάνουν αρμο-

διότητες στο μάθημα, υποστηρίζουν τους δασκάλους, κάνουν τα διαλείμματα πιο ελκυστικά για τα παιδιά μέσω των παιχνιδιών, βοηθούν όπου χρειάζονται. Οι μητέρες και οι πατέρες διαμορφώνουν τους χώρους του σχολείου, τους διαδρόμους, τα προαύλια. Πέρα από αυτά χρησιμοποιούν το σχολείο και για δικό τους όφελος, με το να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και σεμινάρια, με το να οργανώνουν συναντήσεις και εορταστικές εκδηλώσεις.

Το σχολείο μπορεί να χρησιμοποιείται τις βραδινές ώρες, τα σαββατοκύριακα και τις αργίες. Μπορεί να λειτουργεί σαν πολιτιστικό κέντρο: για πληροφορίες, προσφορά μόρφωσης, σημείο συνάντησης για παροχή βοήθειας, δανεισμός παιχνιδιών και βιβλίων, οργάνωση επισκέψεων ή βοηθητικών υπηρεσιών, χώρος δημιουργικής απασχόλησης συνταξιούχων και πολλά άλλα.

Το σχολείο γίνεται ένας δημοκρατικός τόπος συνάντησης, μάθησης και δοκιμής. Εκεί μπορούν να σχεδιαστούν, να συζητηθούν, να οργανωθούν και να αναληφθούν πρωτοβουλίες. Το σχολείο με τον εξοπλισμό του προσφέρει πολλές δυνατότητες και χώρους για δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο. Επομένως το ανοιχτό σχολείο είναι το σχολείο της ένταξης, το σχολείο της γειτονιάς, ο τόπος της κουλτούρας αλληλεγγύης.

Το γεγονός ότι, στη χώρα μας, πρόσωπα με «ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» δεν είναι ενταγμένα στο σχολικό σύστημα, στον επαγγελματικό χώρο, στο χώρο εργασίας και σε άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής δεν είναι ανάγκη να αναφερθεί. Χρειάζεται όμως να επισημάνουμε ότι τα αιτήματα του αύριο επιβάλλουν την αναθεώρηση προγραμμάτων, ένα καινούριο προσανατολισμό, ένα νέο σχολείο. το σχολείο που θα είναι δημιουργός και φορέας κουλτούρας αλληλεγγύης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beck, J: Lernen in der Klassenschule, teile und herrsche, Dressur, Rituale, Verdummung. Training fuer die Produktion. Schulreform und Schulkampf. Reinbeck 1974
- Begemann, E.: Schueler und Lernbehinderung. Bad Heilbrunn 1984
- Begemann, E.: Frieden als (ethisches) Ziel der (Sonder)Erziehung. In: Blickenstorfer/Dohrenbusch Ethik in der Sonderpaedagogik. Berlin 1988
- Begemann, E.: Eigenwelt und Teilsein der Wirklichkeit als Basis fuer alles menschliche Leben und Lernen. Mainz 1991
- Bendele, U.: Krieg, Kopf und Koerper. Lerner fuer das Leben. Frankfurt 1984
- Buber, M.: Reden ueber Erziehung. Heidelberg 1958
- Δημητράκος, Δ.: Νέον Ορθογραφικόν Ερμηνευτικόν Λεξικόν. Αθήναι 1956
- Δήμου, Γ.: Κοινωνικές-Γνωστικές θεωρίες μάθησης και συμπεριφοράς. Αθήνα 1988γ
- Δήμου, Γ.: Απόκλιση-Στιγματισμός, Αθήνα 1996
- Δράκος, Γ.: Ζητούμενα-Ζητήματα. Αγωγή-Ειδική Αγωγή Λόγου και Ομιλίας, Αθήνα 1996
- Langeveld, M.: Die Schule als Weg des Kindes. Braunschweig 1963
- Muench, P.(Hrsg): Ordnung, Fleisch und Sparsamkeit. Muenchen 1984
- Schmeichel, M.: Ethik des paedagogischen Handelns in der Behindertenarbeit. In: Butzke, F./Bordel, R.(Hrsg.): Leben ohne Beruf. Heidelberg 1989
- Soulis, S.: Poiein. Der kulturschoepferische Weg des Menschen mit schwerster geistiger Behinderung Aachen 1996
- Wimmer, K.-M.: Der Andere und die Sprache. Vernunftkritik und Verantwortung. Berlin 1988